

*ДЕЙНЕГА Марина Андріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і
природокористування України*

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ РАЦІОНАЛЬНОГО І КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Задля усунення негативних проявів екологічної кризи у використанні природних ресурсів постає негайна потреба у перегляді існуючої системи природокористування, яка б ґрунтувалась на досягненні компромісу між економічними, екологічними та соціальними потребами суспільства і базувалась на принципах сталості. У зв'язку з цим, важливого значення насамперед набуває дослідження проблем правового забезпечення принципу раціонального використання природних ресурсів як передумови формування комплексного підходу у природокористуванні.

У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. принцип раціонального використання природних ресурсів розглядається як невід'ємна умова сталого економічного й соціального розвитку. Цей закон є стрижневим в усьому екологічному законодавстві України і має фундаментальний характер. Разом з іншими актів екологічного законодавства сформовано правове поле раціонального використання природних ресурсів.

Так, відповідно до постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 р. № 188/98–ВР раціональне використання природних ресурсів визначається через: формування збалансованої системи природокористування, екологізації технологій, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття тощо. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 р., затверджені Законом України від 21 грудня 2010 р., розглядають раціональне використання природних ресурсів у контексті сталого соціально-економічного розвитку, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів.

ГОСТ 26640-85 «Земля. Терміни та визначення» дає визначення раціонального використання земельних ресурсів як забезпечення всіма землекористувачами у процесі виробництва максимального ефекту у здійсненні цілей землекористування з урахуванням охорони земель та оптимальної взаємодії з природними факторами. Натомість, науковці ставляться критично до наведеного визначення, вказуючи на його недосконалість через появу якісно

нових елементів змісту використання природних ресурсів, зокрема екологічних факторів [6, с. 16]. У сучасних умовах раціональність використання природних ресурсів вже не можна пов'язувати лише з досягненням економічного ефекту.

Мірошниченко А.М. зазначає, що раціональне використання природних ресурсів передбачає встановлення у конкретній ситуації балансу різних інтересів та пріоритетів (насамперед, екологічних, економічних та ін.) [5, с. 37]. Каракаш І.І. розглядає раціональне природокористування як максимально ефективне використання природних ресурсів у процесі виробничо-господарських та інших видів діяльності з дотриманням закономірностей функціонування екологічно взаємозалежних природних систем при умові постійного поліпшення і забезпечення охорони навколишнього середовища [3, с. 150]. Принцип раціонального використання природних ресурсів представляє собою економічно необхідне й екологічно обгрунтоване природокористування, при якому одночасно враховуються економічні й екологічні інтереси людини і суспільства [3, с. 152]. Раціональності у використанні природних ресурсів означає досягнення найбільш повного вилучення природного ресурсу, запобігання погіршення його якості, зниження втрат ресурсу при його видобутку [2, с. 54].

При цьому, слід відмежовувати поняття «раціональність» й «ефективність» використання природних ресурсів [6, с. 16]. Раціональність та ефективність використання природних ресурсів – взаємопов'язані, однак не тотожні поняття. Раціональність у використанні природних ресурсів пов'язують з додержанням еколого-правових приписів. Ефективність виражається в отриманні найвищих економічних показників при використанні природних ресурсів з щонайменшими затратами.

Поняття комплексність розуміють як взаємопов'язаність будь-яких елементів (зокрема, природних ресурсів тощо). Комплексність природокористування відбиває економічну цілісність, пропорційність, зрівноваженість між використанням природними ресурсами, збалансованістю виробництва та впровадженням безвідходних технологій або раціональним використанням відходів [1, с. 327]. Комплексність розглядається як необхідність при використанні будь-якого природного ресурсу враховувати всі його екологічні зв'язки з іншими природними ресурсами й навколишнім природним середовищем в цілому [7, с. 38].

Як зазначає І.І. Каракаш, принцип комплексного використання природних ресурсів означає здійснення одночасного використання декількох природних ресурсів, розташованих на визначеному територіальному просторі. Природні ресурси завжди взаємопов'язані між собою, обумовлені об'єктивними чинниками природного устрою. При територіальному використанні природних ресурсів усі природні компоненти підлягають залученню у господарській обіг, що забезпечує комплексне вилучення економічно необхідних природних благ [3, с. 153].

Принцип комплексного підходу об'єктивно визначається взаємопов'язаністю природних процесів й взаємозумовленістю явищ, що виникають під час використання природних ресурсів у навколишньому

природному середовищі. Його зміст складають вимоги про попередження і запобігання заподіяння шкоди у процесі використання одних природних ресурсів іншим і навколишньому природному середовищу в цілому [4, с. 80].

У природоресурсному законодавстві вимоги комплексного підходу мають конкретизуватися з урахуванням особливостей кожного природного ресурсу. Особливого значення набуває комплексність у правовому забезпеченні всіх екологічних заходів щодо відтворення природних ресурсів, охороні навколишнього природного середовища в цілому, збереженню цілісності природних об'єктів і комплексів, забезпечення просторової та видової біорізноманітності.

Список використаних джерел:

1. Балджи М.Д. Деякі підходи до формування концепції комплексного природокористування / М.Д. Балджи // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2009. – № 39. – С. 326–332.
2. Калинин И.Б. Природоресурсное право : учебное пособие / И.Б. Калинин. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2009. – 350 с.
3. Каракаш І.І. Природокористування як необхідна умова існування людини і суспільства : визначення поняття й основні принципи / І.І. Каракаш // Екологічне право України : підручник / За ред. І.І. Каракаша. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 147–157.
4. Краснов Н.И. Некоторые вопросы развития современной науки земельного права / Н.И. Краснов // Развитие гражданско-правовых наук. – М., 1980. – С. 80–81.
5. Мірошніченко А.М. Земельне право України : навчальний посібник / А.М. Мірошніченко. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 678 с.
6. Попов В.К. Принципи екологічного права та екологічної політики України / В.К. Попов, Г.В. Анісімова // Екологічне право України : підручник / За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – С. 14–18.
7. Экологическое право : учебник для вузов / Под ред. В.В. Гучкова. – М. : Закон и право, 2000. – 415 с.